

'RESEARCH JOURNEY' *International Multidisciplinary E- Research Journal*

Impact Factor - (SJIF) - 6.625,
Special Issue 224 (A) : Relevance of Gandhian Thoughts
Peer Reviewed Journal

ISSN :
2348-7143
February-2020

Impact Factor - 6.625

ISSN - 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S

RESEARCH JOURNEY

International Multidisciplinary E-Research Journal

PEER REFREED & INDEXED JOURNAL

February -2020 Special Issue - 224 (A)

RELEVANCE OF GANDHIAN THOUGHTS

Guest Editor

Dr. Mrs. M. V. Waykole
Principal,

Bhusawal Arts, Science and P.O. Nahata
Commerce college, Bhusawal, Dist Jalgaon.

Executive Editor

Dr. A. D. Goswami
Vice Principal,

Bhusawal Arts, Science and P.O. Nahata
Commerce college, Bhusawal, Dist Jalgaon.

Chief Editor

Dr. Dhanraj T. Dhangar (Yeola)

SWATIDHAN INTERNATIONAL PUBLICATIONS

For Details Visit To : www.researchjourney.net

© All rights reserved with the authors & publisher

Price : Rs. 800/-

अनुक्रमणिका

अ.क्र.	लेखाचे शीर्षक	लेखक/ लेखिका	पृष्ठ क्र.
1	आज के संदर्भ में गांधी चिंतन की उपादेयता	प्राचार्य डॉ. विश्वास पाटील	05
2	गांधीजींच्या सत्याग्रहाची संकल्पना	डॉ. राहुल कापुरे	10
3	गांधीप्रणीत राजकारणाची नैतिकता (राजकारणाचे आध्यात्मीकरण)	डॉ. रेखा शेरकर	12
4	ग्राम विकासात गांधीजींचे योगदान	डॉ. बाळकृष्ण पाटील	15
5	महात्मा गांधींचे सर्वोदय तत्त्वज्ञान	डॉ. श्रेया चौधरी	18
6	महात्मा गांधींचे आर्थिक विचार	प्रा. उज्वला महाजन	20
7	मुलुद्योगी शिक्षण योजना	डॉ. आनंद वाघ	24
8	राष्ट्रीय सुरक्षेतील सामाजिक समस्या व गांधी विचार	डॉ. आर. एस. पवार	27
9	महात्मा गांधींचे आर्थिक विचार	डॉ. आर. एस. वानखेडे	31
10	महात्मा गांधींची स्वराज्याची संकल्पना	डॉ. रमेश शेवाळे	34
11	महात्मा गांधींचे आर्थिक विचार	डॉ. जी. एन. पाटील	37
12	महात्मा गांधीजींचे आर्थिक विचार	गायत्री रावंडले	40
13	जागतिक अरिष्टांवरील गांधी विचारांची उपुक्तता	प्रा. अशोक वसावे	42
14	राष्ट्रपिता महात्मा गांधींची ग्राम स्वराज्य संकल्पना	स्वप्नील भोसले	45
15	महात्मा गांधी आणि लोकशाही प्रक्रिया	प्रा. कमलाकर इंगळे, डॉ. के. जी. पोकळे	48
16	महात्मा गांधींची ग्राम स्वराज्य संकल्पना	डॉ. ताराचंद सावसाकडे	50
17	महात्मा गांधींची शिक्षण विषयक संकल्पना - एक विश्लेषण	डॉ. सखाराम गोरे	54
18	महात्मा गांधींचे आर्थिक विचार	डॉ. व्ही. ज्ही. लाडे	57
19	महात्मा गांधींचे आर्थिक विचार	डॉ. विनोद मोरे	60
20	गांधीजींच्या सत्याग्रह संकल्पना	श्री. शिवाजी नेटके	64
21	महात्मा गांधींचे भारतीय अर्थव्यवस्थेसंबंधी विचार	डॉ. राजु चावके	67
22	भारतीय स्वातंत्र्य चळवळीत महात्मा गांधींचे योगदान	अजय फड	70
23	महात्मा गांधींचे आर्थिक विचार	डॉ. जयदेव देशमुख	72
24	गांधीजीप्रणीत अर्थकारण	डॉ. जयश्री सरोदे	77
25	महात्मा गांधींची विचारसरणी	प्रा. ए. एम. काळबांडे	81
26	चित्रपट माध्यमांवर महात्मा गांधींच्या विचारांचा व तत्त्वज्ञानाचा पडलेला प्रभाव	प्रा. राजविरेंद्रसिंग गावीत	84
27	राष्ट्रपिता महात्मा गांधींचा अस्पृश्यतेबाबतचा दृष्टीकोन	डॉ. योगेश महाजन	87
28	महात्मा गांधींचे तत्त्वज्ञान : धार्मिक अथवा नैतिक	डॉ. बालाजी पवार	89
29	गांधीजींचे शिक्षण विषयक तत्त्वज्ञान	डॉ. प्रमोद गायकवाड	93
30	महात्मा गांधींची ग्रामस्वराज्याची संकल्पना व मराठी ग्रामीण कादंबरीतून बदलत्या खेड्याचे स्वरूप	डॉ. किशोर पाठक, प्रा. दिनानाथ पाठक	97
31	आधुनिक काळात महात्मा गांधींच्या विचारांचे महत्त्व	डॉ. कल्पना भारंबे	100
32	मराठी साहित्यावर गांधीवादाचा प्रभाव : एक अभ्यास	डॉ. सुषमा तायडे (अहिरे)	103
33	महात्मा गांधींचे शैक्षणिक विचार	डॉ. स्वाती महाजन	107
34	महात्मा गांधींच्या सर्वोदय विचारधारेची आधुनिक ग्रामविकासातील उपयुक्तता	प्रा. सुधाकर निळे	110
35	महात्मा गांधींची ग्राम - स्वराज्य संकल्पना	प्रा. जगदीश सोनवणे	113

hi)

l.
a

Road

महात्मा गांधींचे भारतीय अर्थव्यवस्थेसंबंधी विचार

डॉ. राजु द. चावके

आदर्श कला व वाणिज्य महाविद्यालय देसाईगंज (वडसा)

जिल्हा गडचिरोली

मो. 9422154309, मेल : chawaker111@gmail.com

प्रस्तावना :-

भारताचे लाडके राष्ट्रपिता मोहनदास करमचंद गांधी यांना भारतात व भारताबाहेर त्यांच्या भारतीय स्वातंत्र्यलढ्यातील योगदानाबद्दल ओळखले जात असले तरी महात्मा गांधी हे एक विचारवंत होते. अनेक विषयावरील त्यांचे विचार आजही अंमलात आणावे असेच आहेत. स्वातंत्र्य, अहिंसा, सत्य या विषयाबरोबरच शिक्षण, राजकारण, अर्थकारणावरील त्यांचे विचार अभ्यासने व अंमलात आणणे काळाची गरज आहे. प्रस्तुत लेखात महात्मा गांधींच्या अर्थव्यवस्थेवरील विचारावर संशोधनात्म लिखान करण्यात आले आहे. महात्मा गांधी यांनी अर्थशास्त्राच्या परिभाषेत अर्थशास्त्र सांगितले नाही. आर्थिक विकासापेक्षा उच्च सामाजिक आणि वैयक्तिक मुल्ये स्थापित करण्यावर त्यांनी अधिक भर दिला. मात्र त्यातून आर्थिक प्रश्नांची उत्तरे नक्की मिळतात. त्यांचे अर्थशास्त्र हे नैतिक आणि सामाजिक असून त्यांच्यातून सर्व भारतीयाना मोठा संदेश मिळतो. अर्थशास्त्राच्या परिभाषेत मांडले नसते तरी जीवन व्यवहाराशी संबंधित असे विचार महात्मा गांधींनी मांडले आहेत.

राष्ट्रपिता महात्मा गांधी यांची भारतीय स्वातंत्र्य चळवळीतील कामगिरी अजोड आहे. त्याच बरोबर हे एक महान विचारवंतही आहेत. गांधीजी हे अर्थतज्ञ नव्हते त्यांचे आर्थिक विचार हे त्या काळातील विविध लेखातून, भाषणातून व्यक्त झाले आहेत.

गांधीजींच्या आर्थिक विचारांवर टॉलस्टॉय थोरी यांच्या विचारांचा प्रभाव असलेला दिसून येतो. तसेच रस्कीन यांच्या Unto this last या ग्रंथाचा विशेष प्रभाव दिसून येतो. गांधीजींचे आर्थिक विशिष्ट आर्थिक संकल्पना पुरतेच मर्यादित होते. त्यात प्रामुख्याने सर्वोदय, ग्रामस्वराज्य, स्वदेशी, स्वावलंबन, खादी-ग्रामोद्योग विश्वस्त इत्यादी होत. त्यांचे आर्थिक विचार हे सत्य, अहिंसा, श्रमप्रतिष्ठा ह्या चार तत्वावर आधारलेले आहेत.

औद्योगिकीकरण आणि विकेंद्रीकरण :-

महात्मा गांधीजींनी पश्चिमात्य पद्धतीवर चालणाऱ्या औद्योगिकरणाला विरोध दर्शविला. कारण त्यांच्या मते औद्योगिकरणामार्फत यांत्रिकीकरणामुळे उत्पादन पद्धतीवर विपरीत परिणाम दिसून आले. त्यामुळे त्यांनी ह्या आंधळ्या यांत्रिकीकरणाला विरोध दर्शविला. या यांत्रिकीकरणामुळे कामगारांच्या कार्यपद्धतीत कंटाळपणा येतो. कामगारांमध्ये कामामधिल उत्साह कमी होतो. तसेच यांत्रिकीकरणामुळे कामगारांच्या अंतर्गत कौशल्यालाही चालना मिळत नाही. सर्व परिणामाचा विचार करून गांधीजींनी विकेंद्रीत अर्थव्यवस्थेचा पुरस्कार केला.

भारतासारख्या विकसनशिल देशात श्रमप्रदान तंत्राचा उत्पादनासाठी वापर होत असून श्रमशक्ती सुद्धा मोठ्या प्रमाणावर आहे. त्यामुळे भारतात विकेंद्रीत अर्थव्यवस्थेची संकल्पना सुसंगत ठरते. भारतात श्रमशक्ती विपुल प्रमाणात आहे. तर भांडवलाची दुर्मिळता आहे. त्यामुळे भारतात जास्तीत जास्त श्रमिकशक्तीचा वापर करून उत्पादन करता यावे यासाठी गांधीजींनी श्रमप्रधान तंत्राचा वापरावर जोर दिला ज्या यांत्रिकीकरणामुळे हजारो माणसे बेकार होवून उपासमारी हावु शकते अशा यांत्रिकरणाला महात्मा गांधींनी विरोध केला आहे.

महात्मा गांधीजींनी लघु व कुटीर उद्योगावर विशेष भर दिलेला आढळतो. खादी उद्योग घराघरातून उभारला गेला तर उत्पादनात वाढ होईल. त्याचप्रमाणे गृहउद्योग व कुटीर उद्योगाचा विकास व विस्तार सुध्दा करता येईल. त्यामुळे बेकारी, बेरोजगारी, दारिद्र्य कमी होण्यास मदत होईल. महात्मा गांधींनी

करता
करण
म्मातून
धुनिक
गकारी
गंती न

t.
jivan
bay,